

Хемій А.С., аспірант
кафедри страхування та ризик-менеджменту
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОГО ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Хемій А.С. Роль пенсійного страхування у забезпеченні фінансового добробуту населення. У статті обґрунтовано роль пенсійного страхування у забезпеченні фінансового добробуту населення, визначено завдання, які стоять перед системою пенсійного страхування в Україні. Розглянуто особливості функціонування недержавних пенсійних фондів, наведено їх переваги та недоліки. Дано рекомендації щодо оптимізації пенсійного страхування в Україні та шляхи проведення пенсійної реформи. Особливу увагу приділено ризикам пенсійної системи України в контексті пенсійного страхування і запровадження її обов'язкового накопичувального складника. Обґрунтовано цілі державної політики щодо вдосконалення системи пенсійного страхування з метою забезпечення фінансового добробуту населення України.

Ключові слова: пенсійне страхування, накопичувальне страхування, пенсійна реформа, пенсійна система, недержавні пенсійні фонди, вдосконалення.

Хемий А.С. Роль пенсионного страхования в обеспечении финансового благополучия населения Украины. В статье обоснована роль пенсионного страхования в обеспечении финансового благополучия населения, определены задания, которые стоят перед системой пенсионного страхования в Украине. Рассмотрены особенности функционирования негосударственных пенсионных фондов, приведены их преимущества и недостатки. Даны рекомендации по оптимизации пенсионного страхования в Украине и пути проведения пенсионной реформы. Особое внимание уделено рискам пенсионной системы Украины в контексте пенсионного страхования и введения ее обязательной накопительной составляющей. Обоснованы цели государственной политики по совершенствованию системы пенсионного страхования с целью обеспечения финансового благополучия населения Украины.

Ключевые слова: пенсионное страхование, накопительное страхование, пенсионная реформа, пенсионная система, негосударственные пенсионные фонды, совершенствование.

Khemii A.S. The role of pension insurance in providing financial welfare in Ukraine. The article devotes to the role of pension provision in the financial providing of the population of Ukraine, defined the tasks facing the pension system in Ukraine. Also the peculiarities of pension funds, are their advantages and disadvantages. These recommendations for optimizing pension in Ukraine and ways of pension reform. Special attention is paid to the risks of the pension system in the context of Ukraine pension and the introduction of mandatory funded component. Grounded public policy objectives for improving the pension system in Ukraine to ensure the financial health of the population of Ukraine.

Keywords: pension insurance, endowment insurance, pension reform, pension scheme, private pension funds, improvement.

Постановка проблеми. Вирішення питань забезпечення фінансового добробуту населення України пенсійного віку, пошук нових джерел фінансування пенсійних видатків є одним із головних завдань уряду країни під час здійснення пенсійної реформи у сучасних умовах. Із метою реалізації ефективної соціально-економічної політики ключову роль відіграє саме здійснення пенсійної реформи, специфікою якої є забезпечення українських громадян пенсійного віку гідними доходами для їх фінансового добробуту. Фінансово-економічна криза, яка проявляється в масштабах світового господарства, вплинула на розміри реальних показників рівня життя населення в Україні не найкращим чином.

Інфляція, зростання цін, безробіття, зниження величини ВВП, негативні демографічні тенденції відкрили нові завдання для подальшого проведення пенсійної реформи. Специфікою реформування пен-

сійної системи є той факт, що дані зміни неможливо здійснити за декілька років. Відхід від солідарної системи має бути поступовим, оскільки пенсійне забезпечення громадян неможливо зупиняти на період реформ. Цим пояснюється актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження, присвячені різним аспектам розвитку пенсійного страхування, проводили відомі вітчизняні вчені: В. Базилевич, Н. Внукова, Б. Зайчук, О. Залетов, О. Коваль, Е. Лібанова, С. Мельніков, В. Мельничук, А. Мордвінов, В. Надрага, Б. Надточій, О. Петрушка, В. Рудик, В. Скуратівський, С. Юрій, Н. Ярош, а також зарубіжні науковці: М. Денисова, Дж. Сорос, Дж. Стігліц, Г. МакТаггарт, В. Москвіна, В. Роїк, М. Свенціцкі, А. Соловйова, Е. Фултц та ін. Незважаючи на велику кількість досліджень, неможливо виділити остаточного механізму впровадження повноцінної трирів-

невої пенсійної системи України, що ґрунтується на страховому принципі. Отже, це питання потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі пенсійного страхування у забезпеченні фінансового добробуту населення України. Необхідно сформулювати завдання, які стоять перед системою пенсійного страхування в Україні, а також розглянути особливості функціонування недержавних пенсійних фондів із виокремленням їх переваг та недоліків. Окремо необхідно визначити ризики пенсійної системи України в контексті пенсійного страхування і запровадження її обов'язкового накопичувального складника.

Виклад основних результатів. Роль пенсійного страхування у забезпеченні фінансового добробуту населення України полягає у тому, що пенсійна система держави покликана фінансово задовольняти основні потреби громадян пенсійного віку, які вже не в змозі себе забезпечити самостійно. В Україні триває пенсійна реформа, яка має призвести до покращення добробуту пенсіонерів. У сучасних умовах маємо низку відкритих питань щодо рівня забезпечення населення похилого віку. Пенсії в Україні низькі, вони ніяк не відповідають стандартам життя, навіть на середньому рівні. Пенсіонери зубожіють, держава не може їх належним чином забезпечувати, особливо гостро це відчувається зараз, коли ціни значно зросли, а пенсії залишилися на колишньому рівні або й зменшилися. Зазначені труднощі говорять про необхідність негайного продовження пенсійної реформи.

Загальноновизнаним є той факт, що одним із напрямів удосконалення системи соціального захисту громадян в умовах ринкової економіки є здійснення пенсійної реформи і формування багаторівневої системи пенсійного страхування. Однорівнева солідарна система державного пенсійного забезпечення могла виконувати свої функції тільки в плановій економіці. У ринковій економіці, для якої характерна свобода підприємницької та трудової діяльності громадян, обов'язкове державне пенсійне страхування повинно доповнюватися свідомим недержавним пенсійним страхуванням [1].

Нині потребують урегулювання питання законодавчо-нормативного забезпечення фінансових механізмів пенсійної системи в умовах трансформаційних процесів, розробки єдиного підходу до впровадження накопичувального складника обов'язкового державного пенсійного страхування, розвиток теоретико-методологічних основ фінансових відносин у даній сфері.

Більшість держав, які стали на шлях ринкової економіки, вирішували проблему пенсійного страхування громадян шляхом створення накопичувальних схем, коли працівник сам відкладає гроші на майбутню пенсію. У багатьох державах отримали розвиток недержавні накопичувальні пенсійні фонди, покликані зберігати і примножувати кошти

учасників, забезпечуючи їм належні пенсійні виплати [2], тому одним з аспектів здійснюваної в Україні пенсійної реформи є побудова ефективної системи недержавного пенсійного страхування. На найближчу перспективу це один з основних напрямів істотного підвищення рівня соціального захисту населення.

На сучасному етапі в Україні поетапно вводиться система недержавного пенсійного страхування громадян.

Недержавне пенсійне страхування – це складова частина системи накопичувального пенсійного страхування, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень із метою отримання учасниками недержавного пенсійного страхування додаткових, окрім загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, пенсійних виплат [3]. Іншими словами, це третій рівень пенсійної системи України.

Розглянемо переваги та недоліки недержавного пенсійного страхування в Україні (табл. 1).

Окрім державного солідарного і недержавного пенсійного страхування, яке існує сьогодні в Україні, велику нішу може зайняти ще не запроваджене сьогодні обов'язкове накопичувальне страхування, яке реалізується як другий рівень пенсійної системи. Його впровадження дасть змогу:

- збільшити пенсійні виплати майбутніх періодів, не збільшуючи бюджетного тягара;
- створити зв'язок між необхідними пенсійними платежами й отриманими пенсійними виплатами, тим самим підвищуючи зацікавленість працюючих осіб у детінізації заробітних плат.

Однак існують певні ризики впровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи [6]. По-перше, потрібно врахувати, що накопичувальні кошти мають бути інвестовані в конкретні фінансові активи. Майбутня вартість цих активів залежить від багатьох факторів як економічного, так і іншого характеру (політичного, соціального, демографічного тощо). Причому як економічні, так і неекономічні чинники можуть справити істотний вплив на вартість портфеля фінансових активів.

Серед економічних факторів необхідно виділити як мікроекономічні, так і макроекономічні чинники. З точки зору конкретної особи, яка здійснює обов'язкові пенсійні платежі, основні ризики пов'язані з нераціональним управлінням активами і хеджуванням ризиків. Із точки зору фінансової стабільності пенсійної системи в цілому основні ризики пов'язані з макроекономічними коливаннями і ймовірністю появи фінансових криз.

У результаті за 30–40 років проведення накопичувальних пенсійних платежів (до настання пенсійного віку) може відбутися не тільки істотне зниження вартості, але й повне знецінення портфеля фінансових активів, в які вкладені кошти обов'язкових накопичувальних платежів. У цьому разі тягар пенсій-

ного забезпечення ляже на першу ступінь пенсійної системи, тобто на державний бюджет.

По-друге, зважаючи на досвід країн-сусідів, які ввели обов'язковий накопичувальний складник пенсійної системи набагато раніше, ніж Україна, потрібно враховувати ризик збільшення дефіциту бюджету Пенсійного фонду за рахунок недоотримання коштів, які будуть перенаправлені на індивідуальні рахунки громадян. У деяких країнах цей дефіцит став настільки великим, що уряди країн прийняли рішення про націоналізацію коштів, відкладених у спеціальних фондах накопичувального страхування життя.

Запровадження другого рівня пенсійної системи було прописане ще в Законі 2003 р. Проте через необхідність дотаційних надходжень до бюджету ПФУ з державного бюджету України його впровадження постійно відкладалося. Прописувалися підзаконні акти, в яких зазначалося про необхідність «бездефіцитності» бюджету Пенсійного фонду. Але після прийняття нового Податкового кодексу, відповідно

до якого ставка єдиного соціального внеску (ЄСВ) зменшилась майже вдвічі (з 34,7–36,8% (залежно від класу ризику) у 2015 р. до 22% у 2016 р.), дефіцит бюджету ПФУ збільшився ще на 70 млрд. грн. (на червень 2016 р.). Тому логічним є подальше відтермінування запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Тобто потрібно ретельно розрахувати ризики і розробити заходи щодо їх мінімізації.

Крім того, потрібно приділяти особливу увагу проблемі участі сільського населення в накопичувальній пенсійній системі. На сьогоднішній день передбачається, що участь самозайнятого населення, у тому числі осіб, які займаються сільськогосподарською діяльністю, в обов'язковій накопичувальній системі пенсійного страхування повинне мати добровільний характер [7].

У разі участі осіб, які займаються сільськогосподарською діяльністю, у накопичувальній системі пенсійного страхування серйозною проблемою стає визначення їх доходів, за рахунок яких повинні

Таблиця 1

Переваги та недоліки недержавного пенсійного страхування в Україні

Переваги	Недоліки
Недержавна пенсія виплачується додатково до державної і незалежно від неї. Наявність і розмір недержавної пенсії ніяк не впливає на розмір державної пенсії, а залежить від розміру пенсійних внесків, періоду накопичення, професійності обслуговування фонду та суми одержаного інвестиційного прибутку.	Недовіра населення до різних фондів, які, як показала криза, зникають навіть у західних країнах, не кажучи вже про країни пострадянського простору. Приклад: у США тільки протягом 2008–2009 рр. розорилося кілька подібних фондів, залишивши без засобів до існування тисячі людей.
Захист пенсійних накопичень залежить від цілої низки механізмів, ефективність яких досягається їх взаємодією, а саме: чітким поділом повноважень і високими кваліфікаційними вимогами до компаній, що обслуговують недержавний пенсійний фонд (КУА), повною прозорістю їх діяльності завдяки впровадженню систем обов'язкової звітності та опублікування інформації про діяльність НПФ.	Внески в НПФ приймаються винятково в національній валюті України, виплати відбуваються в гривні. Девальвація національної валюти в майбутньому за невеликого інвестиційного доходу може знівелювати корисність від таких заощаджень.
Із метою мінімізації ризиків та захисту пенсійних накопичень активи НПФ обов'язково диверсифікуються між різними фінансовими інструментами. Пенсійні активи, що накопичуються в НПФ, можуть бути використані винятково для цілей інвестиційної діяльності фонду, виконання зобов'язань фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних з обслуговуванням фонду. Використання пенсійних активів для інших цілей заборонено.	Висока ризиковість порівняно з іншими способами заощадження – депозитами банків, вкладення у золото, нерухомість тощо.
НПФ не може збанкрутувати. Існує окрема процедура переведення пенсійних коштів з однієї пенсійної установи в іншу, щоб уникнути втрати пенсійних коштів кожного учасника НПФ.	Недостатня кількість сталих, прибуткових інвестиційних інструментів для збереження коштів від інфляції, а також примноження їх шляхом інвестиційного прибутку, що перевищує інфляційні показники.
Пенсійний вік, після досягнення якого учасник має право на отримання пенсійних виплат, визначається ним самостійно. Цей вік може відрізнитися від пенсійного віку, визначеного в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, але не більше ніж на 10 років.	Податкове законодавство України звільняє учасників НПФ від оподаткування аж до моменту отримання пенсійних виплат. Але починаючи отримувати пенсію, учасник фонду має сплатити податок із доходу фізичних осіб.
Можливість успадкування пенсійних коштів і отримання спадкоємцями одноразової виплати.	

Джерело: складено за [4; 5]

бути проведені накопичувальні платежі. Питання пов'язане як із достовірністю даних, так і з роботою оптимальної методології розрахунку. У разі якщо особи, які займаються сільськогосподарською діяльністю, не братимуть участі в накопичувальній системі пенсійного страхування, розмір їх пенсій буде значно нижчий середнього рівня пенсій у державі, що може призвести до наростання соціальної напруженості в сільських громадах і виникнення додаткових факторів, що сприяють відтоку населення із села.

Варто запропонувати низку науково-практичних пропозицій виходячи з законодавчо визначених пріоритетів державної пенсійної політики та аналізу пенсійного страхування в Україні:

- внести зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо створення законодавчих умов залучення до накопичувальної системи (другого рівня) самозайнятого населення, громадян, які ведуть особисте селянське господарство, і громадян, які працюють за кордоном;

- місцевим органам виконавчої влади спільно із профспілками та Всеукраїнським об'єднанням організацій роботодавців і підприємців, формуючи Програми соціально-економічного розвитку регіону, розробити та реалізувати заходи щодо сприяння розвитку підприємництва, залучення інвестицій, формування умов для конкуренції та вільного ринку, що сприятиме створенню робочих місць, зростанню фонду заробітної плати, а в кінцевому підсумку збільшить надходження до Пенсійного фонду;

- із метою стимулювання продовження зайнятості Пенсійному фонду ввести систему коригуючих коефіцієнтів розміру пенсії: знижувальні, які слід застосовувати за дострокового виходу на пенсію; підвищуючі – за пізнього оформлення пенсії. Така система стимулює не ранній (як це відбувається зараз), а більш пізній вихід на пенсію, а також залишить право визначення віку виходу на пенсію;

- обласним та районним управлінням Пенсійного фонду спільно з місцевими органами виконавчої влади активно проводити інформаційно-

роз'яснювальну роботу серед роботодавців та населення, у засобах масової інформації про хід пенсійної реформи, необхідність і важливість пенсійного страхування, перспектив розвитку накопичувального пенсійного страхування;

- ВНЗ розробити низку заходів щодо популяризації пенсійного страхування. Зокрема, доцільне збагачення фундаментальними знаннями майбутніх фахівців – випускників ВНЗ шляхом упровадження в навчальному процесі, у блоці дисциплін, присвячених теорії соціального страхування, вивчення впливу трансформаційних процесів на розвиток системи пенсійного страхування;

- науково-дослідним установам активізувати дослідження з удосконалення солідарного складника пенсійної системи в частині впровадження механізмів стимулювання продовження трудової діяльності; перспектив скасування пенсійного віку як відправної точки виходу на пенсію, зміщуючи пріоритети на заробіток і стаж і надання можливості громадянам самостійно визначати час виходу на пенсію, орієнтуючись на співвідношення її розміру і заробітку.

Реалізація пропозицій забезпечить стійкий і збалансований розвиток пенсійної системи, гармонізацію з міжнародними та європейськими стандартами і вимогами, активізує діяльність виконавчих органів влади, роботодавців та громадян щодо досягнення високих стандартів пенсійного страхування, а також розвиток конкуренції між інститутами державного і приватного пенсійного страхування в умовах трансформаційних процесів.

Висновки. Таким чином, для подальшого розвитку пенсійної системи, зокрема накопичувальної системи пенсійного страхування, необхідно приділяти особливу увагу розвитку ринку цінних паперів, розробці методів зниження ризиків, пов'язаних з інвестуванням коштів пенсійних фондів, збалансуванню бюджету ПФУ, а також питанням участі сільського населення в накопичувальній системі пенсійного страхування. Питання якості впровадження пенсійної реформи залишається відкритим і потребує подальшого наукового вивчення, спираючись на досвід зарубіжних країн.

Список літератури:

1. Башко В.Й. Шляхи досягнення збалансованості пенсійної системи України / В.Й. Башко // Фінанси України. – 2015. – № 6. – С. 97–107.
2. Корнев В.В. Фінансові інститути в системі недержавного пенсійного забезпечення / В.В. Корнев // Пенсійний вісник України. – 2011. – № 3. – 116 с.
3. Рудик В.К. Роль фінансово-економічних чинників у запровадженні обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні / В.К. Рудик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2012. – № 139. – С. 55–58.
4. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» №1057 -IV від 09.07.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
5. Кузнецова А.Я. Місце і роль недержавних пенсійних фондів на фондовому ринку України / А.Я. Кузнецова // Вісник Української академії банківської справи. – 2009. – № 2.
6. Надрага В.І. Фінансові ризики розбудови пенсійної системи в Україні: демографічний аспект / В.І. Надрага // Фінанси України. – 2015. – № 1. – С. 79–86.
7. Сивак С. Гарантії права на пенсійне забезпечення громадян / С. Сивак // Право України. – 2013. – № 13. – С. 76–86.